

"

*'Människan' i konsekvens av liberal ekonomisk teori,
från: Adam Smith till Gary Becker*

*D-uppsats i Idéhistoria av
Gunilla Lundstedt.
Handledd av Bo Lindberg
Stockholms universitet 1997*

INNEHÅLL

Inledning s. 3

Metod s. 6

Bakgrund s.7

Adam Smith s. 9

David Ricardo s.16

Alfred Marshall s. 19

Friedrich Hayek s. 23

Milton Friedman s. 25

Gary S. Becker s. 27

John Maynard Keynes s. 30

Bertil Ohlin s. 32

Sammanfattning och slutord s. 34

Källor och litteratur s. 37

Appendix: England och Wales Poor Laws s. 38

- *Hur många neo-klassiska ekonomer går åt till att släcka en lampa?*
- *Ingen. Den osynliga handen gör det.*

INLEDNING

Ekonomi som vetenskapsdisciplin har fått en allt större roll i diskussionen om samhället och människan. Det är av den anledningen intressant att se hur man utefter ett ekonomiskt synsätt definierar människan. Den klassiska liberalismen har legat till grund för många ekonomers teorier. Privat äganderätt, fri ekonomisk marknad, mycket begränsad statlig reglering är några av de huvudsakliga punkter som är genomgående hos både äldre och sentida ekonomer inom den liberala falangen. Skillnader finns mellan de gammalliberala ekonomerna och de nyliberala men vad gäller de viktigaste strukturerna är de gemensamma nämnarna övervägande. De s.k. gammalliberala teoretikerna/ekonomerna formade sina idéer i polemik mot först konservatismen och framför allt den rådande merkantilismen med sin protektionism under 1700-talet. Under 1800-talet fick de liberalistiska idéerna en nyantagonist i den uppblomstrande socialismen.

Socioliberalismen tog form i princip under samma period. Man såg flera negativa effekter av vad en helt frisläppt marknad kunde åstadkomma. Man menade att vissa restriktioner på marknaden och social hjälp till de sämst ställda var befogade, politiken måste anpassas efter detta. Denna 'mjuka' liberalism utvecklades under det tidiga 1900-talet, fr.a den s.k. keynesianismen.

Nyliberalismen var i mångt och mycket ett återupplivande av den tidiga liberalismen och polemiserar mot socioliberalismen och socialdemokrati. Den rent socialistiska politiska doktrinen har tappat alltmer mark och inte utgjort något betydande hot mot liberalismen under senare delen av 1900-talet. De nyliberala huvudidéerna har mycket gemensamt med de grundläggande hörnstenarna i den gamla, klassiska liberala doktrinen - fri marknad med så gott som inga restriktioner, låga skatter, konkurrens o s v. Dessa har av de nyliberala ekonomerna finslipats och anpassats till dagens betydligt större, mer omfattande och snabbare kapitalmarknad.

Två auktoriteter inom ekonomisk teori - **Adam Smith** och **David Ricardo** - får här representera den tidiga s.k gammalliberala skolan som utvecklades när ekonomi som eget fack ännu var i sin linda. Främst Adam Smiths men också David Ricardos idéer om ekonomin och samhället har haft stor betydelse för många nyliberala ekonomer. Mycket av det som Smith skrev i *Wealth of Nations* är själva ursprunget till de utvecklade teorierna om den fria marknaden och dess stora betydelse för samhället.

Stora omvälvningar skedde i både Europa och U.S.A under de första decennierna av 1900-talet inom ekonomin. Börskrascher och depression gav upphov till att ekonomin som vetenskapsgren kom att formera sig och bli allt mer specialiserad. Två framträdande namn under denna tid var **Alfred Marshall** och **John Maynard Keynes**. Båda har på olika sätt haft stort inflytande på ekonomer under senare delen av 1900-talet. Alfred Marshall har tagit mycket intryck av både Adam Smith och David Ricardo, och följer på många sätt deras tradition.

Friedrich Hayek har varit verksam som ekonomi- och samhällsteoretiker under så gott som hela 1900-talet och haft ett stort inflytande i såväl Österrike och övriga Europa som i England och U.S.A. Liksom **Milton Friedman** under senare delen av detta sekel. **Gary S. Becker** är inte riktigt lika känd, men hans extrema position, kanske främst vad gäller hans metod, som liberal ekonom gör det relevant att lyfta fram honom.

Som ett alternativ till den utrerade liberalistiska ekonomiska skolan bildades den keynesianska.

Denna, som utgår från John Manyard Keynes (själv liberal men en moderat sådan) menar att staten bör ha en viktig roll i de ekonomiska processerna. Då lågkonjunktur och arbetslöshet råder skall staten med lagens hjälp minska inflationen.

Keynes förslag till statligt ekonomiskt/politiskt handlande hade mycket gemensamt med teorier som lades fram av svenska ekonomer på 20- och 30-talen. Av dessa var en av de framträdande **Bertil Ohlin**.

I Sverige och Storbritannien kom regeringspolitiken redan under 30talet men allt mer under 50- 60- och 70-talen att ta intryck av de nya läror som börjat utformats efter första världskriget. Men i början av 70-talet kan man se en tydlig svängning. Nyliberala ekonomer klev fram och tog tätpositionen. Detta avspeglades mot slutet av 70- talet och början av 80-talet i den politik som fördes. Främst Margareth Thatchers och Ronald Reagans politik ändrade relativt drastiskt den statliga ekonomiska politiken. De statliga åtagandena minskades betydligt och skatteskillnader reducerades. Denna slags politik tog stöd i de ekonomiska teorier som

utformades av t.ex Milton Friedman. I stort sett har man fortsatt efter denna linje under hela 80- och 90-talen. De ekonomer som är framträdande och har inflytande i debatten är till stor del nyliberala. Flera av dessa ekonomer har tilldelats ekonomipriset till Alfred Nobels minne, bl.a. Friedrich Hayek, Milton Friedman och Gary S. Becker.

Då ekonomi som vetenskapsgren fått en alltmer inflytelserik roll på i stort sett alla områden i vårt samhälle och i politiken är det av intresse att undersöka den ideologi och människosyn som är dominerande hos de mest framträdande ekonomerna.

Meningen med uppsatsen är att på ett övergripande sätt lyfta fram människans, och därmed också i viss mån samhällets roll i den liberalistiska ekonomiska doktrinen.

Tanken är att försöka åskådliggöra både vad som sägs explicit och implicit om människorna i den verklighet som formuleras utifrån liberalekonomiska termer. En motsättning finns i ambitionen hos dessa ekonomer att åstadkomma en strikt vetenskaplig disciplin och att samtidigt vilja påverka de politiska besluten eller åtminstone den politiska strukturen i samhället.

Det som alltså är av intresse att försöka ta reda på, och vilket jag är ute efter i föreliggande uppsats, är vilka idéer om människan - eller snarare människorna, eftersom man ofta talar om olika grupper som ligger bakom många av de framträdande ekonomernas teorier. Vilka argument använder sig de liberala ekonomerna av för att försvara en särskild materiell organisering av samhället? Finns det vissa antaganden som är återkommande hos flera av dessa, och vilka belägg har man för dessa antaganden?

Vilka skillnader finns det mellan den tidiga gammalliberala doktrinen och de nyliberala ekonomerna, respektive mellan den klassiska liberalismen och de socialliberala tankar som tog form på 20- och 30-talen? Det blir naturligtvis inte tal om någon uttömmande utredning här, det finns det inte plats för. Men en något så när tydlig överblick av resonemangen hoppas jag kunna åstadkomma.

METOD

Eftersom denna uppsats inte handlar om ekonomi utan om idéhistoria kommer det här inte i någon stor utsträckning redogöras för vad dessa ekonomer säger ifråga om olika marknadsmekanismer generellt. Tillgång, efterfrågan, prisskiftningar, löner, marginaleffekter, kapitalinvesteringar, inflationer, stagflationer, export, import, BNP o.s.v. Syftet är istället att fånga in vad som uttrycks direkt eller indirekt, om hur människor är, hur de bör behandlas och vad de har för betydelse i den ekonomiska analysen av samhället.

I vissa enskilda fall beskrivs människan som sådan. Men för det mesta handlar det om att i framställningen av olika grupper av människor (fr. a distinktionen kapitalstarka eller icke kapitalstarka) och deras inbördes relationer, spåra liberalismens grundantaganden om hur vi människor är och vad som är bra för oss.

I uppsatsen använder jag mig i ganska stor utsträckning av citat från böcker av de ekonomer som behandlas. Detta är ett sätt att i tydligaste mån åskådliggöra vad personen i fråga vill ha sagt. Läsaren får på detta sätt direkt ta del av författarens egna formuleringar.

Det förekommer ibland jämförelser mellan idéer hos ekonomerna som behandlas här, men detta är inte ett huvudsyfte utan snarare att ge en översikt över ledande tankegångar angående människan i ekonomismen¹. Flera likheter mellan teorierna hos dessa ekonomer framträder tydligt nog av sig själva.

Att det endast rör sig om anglosaxiska teoretiker här (Hayek är från Österrike men har levt och verkat i Storbritannien och U.S.A den största delen av sitt liv) beror till stor del av att det är inom detta språkområde som de liberalistiska föreställningarna odlats, men det är också en fråga om att begränsa materialet. När det gäller Keynes och Bertil Ohlin tar jag upp dem efter de övriga ekonomerna för att de står för en alternativ syn på liberal ekonomi i förhållande till de rent liberalistiskt inriktade ekonomerna som jag behandlar innan. Bertil Ohlin är dessutom intressant i sin egenskap av liberal ekonom i 30-talets svenska samhälle med socialdemokratiskt styre och social ingenjörskonst.

Jag försöker spåra hur de nyliberalistiska, ekonomiska idéerna har utvecklats och vad som är de bärande teorierna hos några av de senaste decenniernas nyliberala ekonomer.

¹ Termen *ekonomism* använder jag här som ett relativt vitt begrepp för ekonomiska förklaringar till hur människan och samhället fungerar.

Bakgrund

Mycket av de liberala ekonomernas idéer emanerar ur upplysningstidens tankegods om människans förnuft och världens systematiska ordning. Den cartesianska läran om förnuftet som det överlägsna sättet för vetenskap och analys, är ursprunget till de klassiska och de neo-klassiska ekonomernas hypoteser.

Industrialisering, arbetsdelning, urbanisering och uppkomsten av nya samhällsklasser är alla faktorer som hade stor betydelse för upplysningstidens moralfilosofiska och ideologiska debatter.

I fråga om vetenskapen och epistemologin har diskussionen om det som vi nu kallar deduktion (logisk härledning) och induktion (utgående från enskilda erfarenheter) påbörjats. D.v.s om den bästa metoden för vetenskap och historieskrivning är den analytisk

/ teoretiska eller den som baserar sig främst på erfarenheten. Denna diskurs hänger nära samman med distinktionen mellan å ena sidan synen på människan som främst rationell och kalkylerande och å den andra den som beskriver henne som driven i huvudsak av sina sinnen och sina erfarenheter. Distinktionen mellan synen på människan som i första hand logisk och rationell- i bemärkelsen av att kalkylera över vad hon kan vinna eller förlora under livets alla omständigheter - och synen på henne som huvudsakligen styrd av sina erfarenheter och sinnen har stor betydelse i den liberala ekonomiska teorin som helhet. Inte minst under 1900-talets debatt.

Två huvudsakliga ideologiska grenar kan uttydas ur 1600- och 1700-talens debatt om människan, samhället, världen och vetenskapen.

Den ena är den som vill hävda att vi människor styrs främst av egenkärlek och behovet att hävda oss själva. Denna gren företräder en, låt oss kalla det mer pessimistisk människosyn. Strid, konkurrens och egenintresse är de ledande drivkrafterna enligt denna skola.

Detta idékomplex förespråkas av tänkare som t.ex Thomas Hobbes, Bernard Mandeville och Robert Malthus.

Dessa ideer skulle senare komma att ta stöd i Charles Darwins *Om arternas uppkomst* i fr.a Herbert Spencers och Thomas H. Huxleys biologistiska föreställningar om samhället. Härur kommer mycket av ideerna om människans rationalitet och att hon är vinstmaximerande i egoistisk bemärkelse. Rationalitet och egenintresse är dock inte några givna parhästar. Flera av de tänkare som framhåller de egoistiska motiven till människors handlande motsätter sig idén om att det i första hand är förnuftet som styr oss.

Bernard Mandeville (1670-1733) hör till de mer extrema inom den teoribildning som ser människans väsen genom de pessimistiska glasögonen. Han menar dock att det inte förekommer något som helst förnuft bakom människors handlingar, däremot finns det något slags vis ordning i samhällsorganismen som sådan. Han säger i sitt berömda verk *The Fable of the Bees* att våra, ur moralisk synvinkel, dåliga sidor; fåfänga, girighet, ärelystnad m.m i de flesta fall är till nytta för människorna och samhället. Våra moraliskt goda sidor fyller endast den funktionen att vi *känner* oss goda. Istället är det skamkänslan som gör oss till sociala varelser. Vi lär oss från första stund att känna skam och skuld då vi genom att släppa fram någon av de passioner som styr vår natur, underlåter att vara sociala.²

Den andra filosofisk/ideologiska grenen som utvecklas och förfinas i polemik med den första, säger att många olika känslor och behov hos människan spelar in i hennes agerande gentemot både sig själv och andra. Därför kan hon inte sägas vara rationell i den entydiga bemärkelse som de som företräder den första grenen vill hävda.

En viktig filosof inom den andra grenen är Adam Ferguson. I sin *An Essay on the History of Civil Society* 1767 säger han att de mänskliga egenskaper som vi ser som goda; medkänsla, omtanke, välvilja m.m inte kan reduceras till medel att uppfylla ett allt överskuggande vinstintresse. Dessa känslor styrs ofta inte ens på ett medvetet sätt. Vi är intelligenta och förnuftiga varelser men i lika hög grad har vi känslor och begär som inte är så direkt kopplade till intellektet. Inte heller dåliga sidor hos människan, som hat, hämndlystnad och förakt går att härleda ur ett rationellt egenintresse. De är uttryck för våra passioner.³

² The Fable of the Bees, s. 100-102

³ Essay on the History of Civil Society 1776, s.31 ff.

Adam Smith

Adam Smith står som ekonom och moralfilosof med ett ben i vardera lägret av de två idégrenar som beskrivs ovan.

Han är kanske den främsta tongivande ekonomen bland de klassiska liberalerna. De flesta kommer väl att tänka på hans klassiska liknelse av den fria marknaden som en osynlig hand som reglerar varje

affärsmans handlande till det bästa resultatet.

Smith kom från en medelklassfamilj i Skottland och började studera vid college 14 år gammal. Annars vet man inte så mycket om hans icke akademiska liv. Det sägs att när han var tre år rövades han bort av zigenare.⁴

Han var bland annat professor i moralfilosofi vid University of Glasgow i Skottland åren 1752 - 64.

Upplysningstidens idedebatt som ju mycket handlade om både huruvida världen är rationell och styrs av naturlagar, och om människan å sin sida i övervägande utsträckning är förnuftig och logisk eller driven av sina känslor till moraliska motiv, hade stort inflytande på Adam Smith. Han hade haft både David Hume och Francis Hutcheson som lärare vid University of Glasgow.

Smiths mest kända verk är *The Causes and Nature of the Wealth of Nations* och utkom 1776. I detta verk lägger han fram sina teorier om vad som skapar välfärd i en nation. I första hand är det Englands och Skottlands ekonomiska utveckling och villkor som redogörs för. Smith tar här upp alla tänkbara faktorer som inverkar på ett lands ekonomi. Vid denna tid hade ekonomi ännu inte blivit en så autonom och kanske aningen stel disciplin som den senare har utformats till. Ekonomisk teori var en underavdelning av filosofi. Men även om *The Wealth of Nations* greppar över mycket är det ändå de kapitalekonomiska faktorerna i samhället som den avhandlar.

Adam Smith är i många avseenden mycket nyanserad och omdömesgill i sina analyser av ekonomin, samhället och människorna som lever i det. Det är ju inte för inte hans idéer haft ett så stort inflytande. Emellanåt framskyntar en viss moralism som bryter av mot en annars nykter ton. Men det är samtidigt det som gör honom intressant. Adam Smith sammanför ekonomiska resonemang med moralfilosofiska faktorer och ger i många fall subjektiva förklaringar.

⁴ Finns bl.a omnämnt i J.M. Keynes 'Adam Smith as Student and Professor'

I sin bok *The Theory of Moral Sentiments* som Smith skrev redan 1759, alltså 17 år före *The Wealth of Nations*, diskuterar han det mänskliga livets alla moraliska aspekter. Det är ett mycket viktigt och omfattande verk där han redogör för tidens alla grundläggande borgerliga och humanistiska värderingar.

Det finns en relativt tydlig skillnad mellan dessa båda verk. Man kan ana att vissa av de åsikter Smith förfäktar i *The Theory of Moral Sentiment* inte låter sig förenas rakt av med de ekonomiska analyserna och teorierna i *The Wealth of Nations*.

Adam Smith gör ingen hemlighet av att det finns klart skilda klasser i det rådande kapitalistiska samhället. Människor har därmed, enligt Smith, olika utgångspunkter för sitt handlande, men arbete och arbetare definieras nästan uteslutande som en av alla de faktorer som har betydelse för kapitalackumuleringen.

Adam Smith beskriver hur en arbetare fungerar i förhållande till sitt arbete. När han byter från att utföra ett moment till ett annat händer det lätt att han slöar (saunter). Att han måste flytta sin hand på tjugo olika sätt gör honom nästan alltid lättjefull och lat.⁵

Därför har arbetsdelningen bara gott att medföra. I så gott som alla brancher leder yrkesindelning och specialisering till att folk blir mer flitiga. Flit är en av de dygder som Adam Smith och med honom många liberala ekonomer ger ett alldeles särskilt egenvärde. Denna egenskap har alldeles uppenbart betydelse för att industrin och affärerna ska bli ekonomiskt effektiva.

Smith beskriver hur en bra arbetare är funtad rent fysiologiskt, beroende av vad han ätit. Detta tar han upp som en av de faktorer som spelar in när det gäller att beräkna jordens avkastning. Några av de andra är priser på säd, boskap, tillgång på silver och guld. Smith undersöker i detta sammanhang betydelsen av vad en särskild befolkningsgrupp är uppfödd på för basföda.

"The common people in Scotland, who are fed with oatmeal, are in general neither so strong, nor so hansom as the same rank of people in England who are fed with weaten bread.,⁶

Däremot är många irländare från de lägsta klasserna som är uppfödda på potatis de allra vackraste och starkaste i Storbritannien. Härtill kan man även räkna 'många av de stackars prostituerade kvinnorna', tillägger han.

⁵ Här 6e uppl. 1790

⁶ *Wealth of Nations* 5.19 7 *Ibid.* 5.177

Arbete är det som bestämmer värdet på en vara. Det är det klart viktigaste måttet på bytesvärdet av varor.

"The real price of every thing, what every thing really costs to the man who wants to acquire it is the toil and trouble of acquiring it."⁷

Enligt detta synsätt är arbetet som åstadkommer varan något värdefullt. Adam Smith säger att det är lättare att mäta priset på varan med hjälp av andra varor eller med ädla metaller, men arbete är den egentliga universella mätvariabeln.⁸

I fråga om priser gör Smith en distinktion mellan någots naturliga värde och dess marknadsvärde. Och här framträder tydligt en ide om relationen människa-vara.

"The market price of every particular commodity is regulated by the proportion between the quantity which is actually brought to the market and the demand of those who are willing to pay the natural price of the commodity / ... / Such people may be called the effectual demanders, and their demand the effectual demand. / .../ It is different from the absolute demand. A very poor man may be said in some sense to have a demand for a coach and six (En vagn med sex hästar. Min anm.), he might like to have it; but his demand is not an effectual demand as the commodity can never be brought to the market in order to satisfy it."⁹

Detta är i och för sig inget som kan ifrågasättas. Det är de möjliga efterfrågorna av en vara (förutom tillgången) som utgör grunden för marknadspriset. Men det intressanta är Smiths tydlighet vad gäller att 'en fattig mans vilja att ha något' inte på något sätt påverkar varans pris. Detta kan jämföras med det sällsynta i att *explicit* uttrycka de icke köpstarkas eller fattigas begränsade möjligheter att tillfredsställa sina önskningar och behov via varumarknaden.

Adam Smith tar ofta upp olika klasskillnader när han diskuterar människan i samhället. Han talar om arbetaren och även om hur denne har det, d.v.s ofta slitsamt och ganska fattigt. Och han talar om industriägaren och kapitalisten. Han drar sig inte för att kritisera vissa ur denna grupp som han anser är giriga. Han påpekar att det finns en outtalad och mäktig sammanslutning av arbetsgivare där man ser till att inte höja löner.¹⁰

Trots att arbetarens intresse är nära sammankopplat med samhällets

⁷ Ibid.s.47

⁸ Ibid.s.49-54

⁹ Wealth of Nations s.73

¹⁰Ibid. s. 83-84

välfärd kan han varken förstå sitt eget bästa eller dess koppling till samhället som helhet. Därtill är hans förstånd och utbildning för ringa. Han har inte heller tid eller möjlighet att få den information han skulle behöva. Smith säger att enda gången någon lyssnar till arbetarens åsikter är när dessa på något sätt gynnar arbetsgivaren själv. Köpmän och industriägare är de som anställer mest kapital och därför tilldrar sig det allmänna intresset och får sina röster hörda. Men dessa tänker alltid i första hand på sin egen branschs framgång och i mindre grad på samhällets bästa. När man bedömer deras omdöme är det Viktigt att ta hänsyn till detta.¹¹

Det är på sätt och vis intressant att Smith här så att säga avslöjar industriägarens egenintresse. Att påstå detta klart och öppet är något som är relativt ovanligt bland liberala ekonomer i gemen. Adam Smith går ganska långt i denna typ av kritik mot industriägarna, men han problematiserar inte i något sammanhang ett utvecklat kapitalistiskt system. Hans syn är att den bästa av möjliga ordningar är den då en fri marknad utan hämmande statliga restriktioner får råda. Detta ifrågasätter han inte vid något tillfälle, (varken i *Wealth of Nations* eller i *Theory of Moral Sentiments*) men han undviker inte att lyfta fram de problem som uppstår och kan uppstå i detta samhälle. Dock säger han att även om den större delen av mänskligheten är fattig så finns det en slags vis ordning som gör att de ändå får sin beskärda del. Systemet tillåts aldrig gå över styr enligt Adam Smiths mening.

"The rich only select from the heap what is most precious and agreeable. They consume little more than the poor, and in spite of their natural selfishness and rapacity, though they mean only their own convenience, though the sole end which they propose from the labours of all the thousands whom they employ, be the gratification of their own vain and satiable desires, they divide with the poor the produce of all their improvements. They are led by an invisible hand to make nearly the same distribution of the necessaries of life, which would have been made, had the earth been divided into equal portions among all its inhabitantsf .../." ¹²

Denna åsikt hos Adam Smith har, som vi ska se längre fram, tagits upp och omhulldats av många av de nyliberala ekonomerna. Marknadens förmåga och kraft att ordna ett gott samhälle för dess medborgare är oinskränkt om den inte utsätts för restriktioner.

Ju mindre intention det finns hos en industrimagnat eller affärsman att åstadkomma något gott för samhället desto bättre blir resultatet för samhällets del. Detta konstaterar Adam Smith flera gånger.

¹¹ Ibid. s. 266

¹² Theory of Moral Sentiments s.184-85

"By pursuing his own interest he frequently promotes that of the society more effectually than when he really intends to promote it. I have never known much good done by those who affected to trade for the publick good." ¹³

Ett motsägelsefullt drag hos Adam Smith är det då han beskriver orsakerna till att vi handlar gott mot våra medmänniskor. Å ena sidan är han mycket väl medveten om att det hos människan finns en egenskap av sympati, empati och välvilja och att detta många gånger får oss att glömma våra egna intressen till förmån för andras. Detta ägnar han en anseilig plats i *Theory of Moral Sentiments*. ¹⁴ Han säger att naturen skapade människorna med ömsesidig vänlighet och att denna egenskap är mycket viktig för att vi ska kunna vara lyckliga. Och även om vi inte alltid belönas direkt med tacksamhet från den vi visat vår vänlighet får vi den ofta tiofaldt igen från andra människor. Om vi önskar att bli älskade av våra medmänniskor så är det säkraste sättet att lyckas att visa dem vår verkliga kärlek. ¹⁵

Men samtidigt hävdar han på andra ställen att i de flesta fall kan vi människor aldrig räkna med att få något för inget. Vi är i hög grad beroende av våra medmänniskor men i det ekonomiska livet blir det alltid fråga om ett kalkylerat utbyte. Ett ofta citerat avsnitt ur *Wealth of Nations* där denna åsikt tydligt framträder är:

" It is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker, that we expect our dinner, but from their regard to their own interest. We address ourselves, not to their humanity but to their self-love and never talk to them of our own necessities but of their advantages." ¹⁶

Man kanske kan tolka denna diskrepans så att det i det ena fallet handlar om rent intima vänskapsrelationer och i det andra endast affärskontakter. Det är inte alltid tydligt hos Smith vilken princip egenkärlek eller välvilja mot andra - som han anser vara den dominerande. I *Theory of Moral Sentiments* säger han i detta sammanhang att kollegor och partners i affärsvärlden kallar varandra bröder och ofta känner sig som sådana. ¹⁷

En förständig och frisk människa är enligt Adam Smith en ekonomisk människa. I alla något så när säkra samhällen använder alla

¹³ Wealth of Nations s.456

¹⁴ Se t.ex. s. 171 ff.

¹⁵ Theory of Moral Sentiments s. 225

¹⁶ Wealth of Nations S. 26-27

¹⁷ Theory of Moral Sentiments s. 224

normalbegåvade män(niskor) sitt kapital - hur stort eller litet det än är - antingen till timlig förnöjelse eller till att låta det öka som antingen fast kapital eller cirkulerande.

"A man must be perfectly crazy who, where there is tolerable security, does not employ all the stock which he commands, whether it be his own or borrowed of other people, in some one or other of those three ways."¹⁸

Denna teori om att ständig strävan efter vinstmaximering är det mest rationella draget hos människan, är också hos många nyliberala ekonomer en avgörande tankegång.

Men Adam Smith kan inte beskyllas för ensidighet eftersom han också säger att det inte är möjligt att alla våra moraliska omdömen, vad vi anser är rätt och fel, kan fullt ut härledas ur förnuft (reason). Mycket av vad vi anser passande och vad som är ett rättsinligt agerande bygger på vad vi kommer fram till med vårt förnuft. Men den första grundläggande tanken om vad som är rätt och fel kan inte vara ett objekt för förnuft, utan bygger helt på känsla och upplevelse (sense and feeling).¹⁹

Sparsamhet är den princip som dominerar så gott som alla människors liv. Vid enstaka tillfällen drabbas vi av passionen att konsumera och slösa, men sparsamheten överväger i hög grad. Det beror på att vi redan i moderlivet har en drift att förbättra våra villkor . Och den allra mest förödmande katastrof som kan drabba en oskyldig man är nog konkurs.²⁰ Men på ett annat ställe hävdar Smith att vi många gånger överskattar det som vi inte har. Girigheten överträffar ofta den förståndiga måttlighet som nöjer sig med de tillgångar som tillfredställer människans basala behov av materiell välmåga. Detta beskriver Smith i bilden av en godsägares stolta blick över sina ägor, vilka inte står i någon som helst proportion till hans mages behov.

"The homely and vulgar proverb, that the eye is larger than the belly, never was more fully verified than with regard to him."²¹

Men Adam Smith rubbas ändå inte i sin övertygelse att var och en får vad som den tillkommer i slutändan och att det är i den fria marknaden som den bästa samhällsordningen är att finna.

¹⁸ Wealth of Nations s.285

¹⁹ Theory of Moral Sentiments s.320

²⁰ WN s.341-42

²¹ TMSs.184

Adam Smith utvecklar i *The Theory of Moral Sentiments* en tes om vari människans dygd består. En av de allra viktigaste definitionerna på dygd hävdar han är välvilja (benevolence) *mot* sina medmänniskor och *mot* sig själv. De flesta människor vill åstadkomma det *som* är bra, på olika sätt, för oss själva och för våra närmaste. Men vi ska vara medvetna om våra begränsningar. Att bry sig om all världens människor och bekymra sig om allt elände *som* finns i världen leder ingen vart, hävdar han.

Däremot framhäver Adam Smith att en av människans förmågor är just att känna sympati med andra. Och han angriper synen att all empati med ens medmänniskor endast skulle vara ett av de sätt på vilka vi åstadkommer tillfredställelse för egen del.

"A man may sympathize with a woman in child-bed; though it is impossible that he should conceive himself as suffering her pains in his own proper person and character. That whole account of human nature, however, which deduces all sentiments and affections from self-love, which has made *so* much noise in the world, but which *so* far as I know, has never yet been fully and distinetly explained, seems *to* me *to* have arisen from *some* confused misapprehension of the system of sympathy."²²

I detta stycke visar moralfilosofen Smith att han är, på många sätt en humanist, och det förvånar att han i *The Wealth of Nations* där han ju beskriver hur människor reagerar och handlar i alla tänkbara affärsmässiga sammanhang, och även andra, ändrar ganska radikalt på sin teori om hur människor fungerar. Man anar ingen falskhet i det han säger. Det verkar snarare *som* att han kommit att ta en annan ståndpunkt när han gått in för ekonomi och hans liberala värderingar - *som* mycket handlar om en fri och oreglerad marknad tagit en fastare form. För att förklaringen av den fria ekonomiska marknaden *som* enastående organisationsprincip av det mänskliga samhället, skall bli fullkomlig krävs en omdefiniering av människans karaktär. Eller åtminstone en betydligt större betoning av de självhävdande sidorna hos människan som en motivering till det marknadsekonomiska systemets fitness. Häri bör man söka förklaringen till Smiths modifiering av sin uppfattning av människan.

²²TMS s. 317

David Ricardo

David Ricardos ekonomiska teser har haft stort inflytande på många ekonomer, bl.a har Karl Marx tagit intryck av Ricardo. Och som Michael P. Fogarty uttrycker saken i förordet till Ricardos *Principles of Political Economy and Taxation*²³: "*Capital is the pure milk of Ricardos doktrin*", även om detta inte är vad Ricardo själv hade önskat.²⁴

Ricardo föddes 1772. Hans far var ortodox jude från Holland och gjorde sig en fönnögenhet på börsen sen han flyttat till England. David Ricardo gick i sin fars fotspår och innan han fyllt trettio hade han gjort stora vinster på aktiebörsen. 1819 köpte han sig en plats som parlamentsledamot. David Ricardo blev intresserad av ekonomisk teori sedan han läst Adam Smiths *Wealth of Nations*. Mycket av sina teorier utvecklade han i sin brevväxling med bl.a Malthus, Bentham, Say och James Mill. Ricardo var inte själv så angelägen att publicera sig men bl.a James Mill uppmuntrade honom att ge ut vad som så småningom blev *The Principles of Political Economy and Taxation*.²⁵

En av David Ricardos huvudidéer är att marknaden har en förmåga att bli perfekt av sig själv. Kapital flyttar sig automatiskt dit där det ger bäst avkastning. Ricardo har ett renodlat ekonomiskt synsätt i sina analyser. D.v.s han tar i princip inte hänsyn till några sociala, politiska eller psykologiska faktorer (även om han vid några få tillfällen pekar på t.ex. ett lands kultur för att ge förklaringar till t.ex lönesättningsnivåer). Men som tidigare påpekats, är det så gott som omöjligt att utesluta dessa faktorer då man undersöker ett samhälles ekonomi. Det visar sig också när man kommer till det avsnitt där Ricardo behandlar befolkningstillväxt. Här framträder mellan raderna en syn på människorna i samhället. Befolkningstillväxt eller -minskning behandlas uteslutande i *The Principles of Political Economy and Taxation* i dess betydelse för tillgången på arbetskraft och på livsmedel.

Här finns en tydlig koppling till Thomas Malthus (1766-1834) teorier om befolkningstillväxtens självreglerande principer i form av svält, sjukdom och sexuell återhållsamhet.

²³ Utgiven första gången 1819.

²⁴ *Principles of Political Economy and Taxation*, s Vi

²⁵ *Ibid.* s. v-vi

Ricardo analyserar arbetskraften som en av produktionsfaktorerna på kapitalmarknaden. Han säger att arbetarens glädje och existens beror direkt av läget på den ekonomiska marknaden. Arbete har liksom allt annat som köps och säljs ett naturligt värde och ett marknadsvärde. Det naturliga värdet är det pris som är nödvändigt för att arbetaren ska kunna överleva och uppehålla sin sort (race) på en jämn nivå. Lönen som sådan är inte avgörande för detta utan priserna på förnödenheter som lönerna alltid följer, enligt Ricardo. Marknadspriset på arbete regleras som andra varor av tillgång och efterfrågan.

Ricardos logik säger att när lönerna är höga i förhållande till sitt naturliga värde är arbetaren spirande och lycklig (flourishing and happy) och kan därmed öka sitt antal. Detta leder gärna till att i nästa generation finns det ett överskott på arbetare, vilket i sin tur leder till att lönerna sjunker och därmed arbetarnas antal. Om detta i första hand beror på barnbegränsning eller på dödsfall p.g.a svält och sjukdomar omtalar inte Ricardo, men man får förmoda att det i huvudsak måste röra sig om det senare då det ju under denna tid inte fanns någon rationell barnbegränsningsmetod som kunde användas i någon större utsträckning.²⁶ Generellt gäller alltså att folkmängden, närmare bestämt arbetarna, stiger och sjunker efter kapitalmarknadens behov.

Lönenivån kan också i någon utsträckning bero av varierande kulturer och klimat i olika länder.

"An English labourer would consider his wages under their natural rate/ .../ if they enabled him to purchase no other food than potatoes, and to live in no better habitation than a mud-cabin; yet these moderate demands of nature are often deemed sufficient in countries where "mans life is cheape" and his wants easily satisfied. "²⁷

Den för kapitalägare viktiga principen att förflytta produktionen dit där den kostar minst bygger på det som Ricardo säger här om 'where mans life is cheap', d.v.s där en arbetares omkostnader är mindre, liksom hans krav.

Liksom alla andra kontrakt skall lönerna lämnas åt en rättvis och fri konkurrens på marknaden och bör aldrig kontrolleras med inblandning av lagstiftning.²⁸ Men David Ricardo säger också, att när det gäller de länder där befolkningen är allra fattigast, kan alla vänner av humanism

²⁶ Ibid. s. 52-56

²⁷ Ibid. s 55

²⁸ Ibid. s 61

inte önska annat än att alla klassers levnadsstandard höjs och att arbetarklasserna ska ha smak för bekvämligheter och nöjen. Detta menar han också är det bästa medlet mot en överdrivet stor befolkning.

Befolkningstillväxten i Storbritannien under denna tid gjorde att Ricardo kände en oro över hur nationens tillgångar skulle räcka till. Ricardo, liksom Adam Smith, protesterar å det skarpaste mot fattigvårdsslagarna som fanns i England under denna tid, och som avsåg att i någon mån avlasta de fattigas börda.²⁹

"The clear and direct tendency of the poor laws is in direct opposition to these obvious principles: it is not, as the legislature benevolently intended to amend the condition of the poor, but to deteriorate the condition of both poor and rich; instead of making the poor rich, they are calculated to make the rich poor/.../ ." ³⁰

För att förbättra villkoren för de fattiga föreslår David Ricardo att man istället ska minska deras antal och se till att de tidiga oföretseende äktenskapen minskar. Fattiglagarna har haft den motsatta effekten genom att göra återhållsamhet överflödigt och inbjudit till oförsiktighet. Detta genom att de erbjudit en del av den lön som borde komma sig utav försiktighet och strävsamhet.³¹

Det finns en uppfostrande ton hos Ricardo när han uttrycker sin önskan att minska de fattigas beroende av samhället:

"By gradually contracting the sphere of the poor laws, by impressing on the poor the value of independence, by teaching them that they must look not to systematic or casual charity, but to their own exertions for support, that prudence and forethought are neither unnecessary nor unprofitable, we shall by degrees approach a sounder and more healthful state." ³²

Denna tendens att betrakta de fattiga i samhället som en belastning för samhällets övriga medborgare är ett genomgående drag hos flera liberala ekonomer.

²⁹ Se appendix om de engelska 'Poor laws'.

³⁰ Principles of Political Economy and Taxation s. 61

³¹ Ibid. s. 62

³² Ibid. s. 62

Alfred Marshall

1885 tillträdde Alfred Marshall (1842-1924) en professur i politisk ekonomi i Cambridge. Marshall var en framstående teoretiker som övade ett stort inflytande på senare generationers ekonomer. Han ville utvidga och höja statusen för ekonomi som disciplin. Marshall ansåg att till skillnad från både filosofi och historia hade ekonomi en stor betydelse för det reella livet. Hans ideal var en så vetenskaplig ekonomi som möjligt - en biologistisk ekonomi. Värderingar och subjektivitet skulle hållas utanför ämnet. Samtidigt gjorde Alfred Marshall i hög grad moraliska ställningstaganden i sina ideer om bästa ordningen i samhället. Utbildning och uppfostran låg honom varmt om hjärtat. Några av hans verk som kan nämnas är *Principles of Economics*, *Elements of the Economics of Industry* och *Economic Teaching at the Universitys in relation to Public Wellbeing*.

Alfred Marshall är intressant att ha med i den här studien av liberalekonomer därför att han betraktas som grundare av den s.k. nyklassiska skolan inom liberal ekonomisk teori, och därmed också sammanbinder den tidiga liberalismens ekonomiska tänkare - i detta fall Smith och Ricardo - med de moderna nyliberala ekonomerna, (som här representeras av Fredrich von Hayek, Milton Friedman och Gary Becker). Men också därför att han utmärker sig genom sin i viss mån socialliberala inställning till ekonomiska frågor. Marshall nämner vid flera tillfällen behovet av att förbättra tillståndet för de lägsta klasserna. Som vi ska se har detta också betydelse för hela nationens ekonomi.

Hans omfattande verk *Principles of Economics* kom ut första gången år 1890. Den åttonde och sista upplagan utkom år 1927. De 37 år som löpt däremellan har alltså inte setts som avgörande för att inte på nytt utge samma volym om än med en del förändringar. Det är ett bevis för att dessa ekonomiska principer har generell bärighet för den liberala privatkapitalistiska ekonomiska teorin.

Alfred Marshall har, liksom Adam Smith, en ambition att se ekonomi i ett större perspektiv, att föra in etik och människans roll i sammanhanget. Han menar att alla människors göromål och beteenden måste ses i sitt specifika sammanhang, men samtidigt måste ekonomer akta sig för relativistiska fallgropar, detta genom att använda sig av analysen, ett instrument särskilt utvecklats inom ekonomi.

Han inleder sitt stora verk *Principles of Economics* med att säga:

"Political economy or economics is a study of mankind in the ordinary business of life; it examines that part of individual and social action which is most closely connected with the attainment and with the use of the material requisites of wellbeing. Thus it is on the one side a study of wealth; and on the other, a part of the study of man." ³³

Marshall menar att ekonomin som vetenskap är överlägsen alla andra grenar av studiet av människan. Detta därför att den använder sig av ett bestämt mått, nämligen pengar. Den bestämda summan pengar som finns att tillgå sätter gränserna för de mänskliga önskningarna och begären. Man kan inte mäta själsliga sinnesrörelser hos människor, bara vilka effekter de har. Och detta menar Marshall är det som den ekonomiska grenen av samhällsvetenskapen är så bra på.³⁴ När ekonomerna analyserar de finansiella transaktionerna i samhället har de att göra inte med en abstrakt eller 'ekonomisk' människa utan en utav kött och blod. Denna människa drivs enligt Marshall till stor del av egoistiska motiv. Men hon kan också göra ett bra arbete för sakens egen skull och hon bryr sig om sina närmaste.³⁵ Denna typ av nyanserade syn på samhällsindividerna är typisk för Alfred Marshall. Han leds av den nyktra mitten fårans perspektiv. T.ex. menar han att pengar aldrig utgör tillräcklig grund för att förstå ett motiv. Det är inte ens ett tillräckligt bra mått om inte någon granna hänsyn tas till de generella omständigheter under vilka de verkar.³⁶ Men Alfred Marshall har också en mycket idealistisk och kan man tycka aningen naiv föreställning om ekonomin och ekonomerna. Han säger:

"The fact is that nearly all the founders of modern economics were men of gentle and sympathetic temper, touched with the enthusiasm of humanity. They cared little for wealth for themselves; they cared much for its wide diffusion among the masses of the people." ³⁷

Marshall förenar i sin teori om livet och ekonomin både en hoppfull och storslagen idealism och den torftighet som är oundviklig när varje del av det som ingår i människors omständigheter ska beräknas och värderas utifrån materiella variabler. T.ex när han talar om en arbetares effektivitet och jämför med en häst och en ångmaskin:

"If in any district unskilled labour is deprived of any of these things /water, warm clothing, cereal food e.t.c its efficiency will suffer in the same way as that of a horse

³³ Principles of Economics s.1

³⁴ Ibid. s.14-15

³⁵ Ibid. s. 27

³⁶ Ibid. s. 39

³⁷ Ibid. s. 47

that is not properly tended, or a steam-engine that has an inadequate supply of coals.”³⁸

Det är ofta i liberalekonomernas behandling av arbetarna och deras effektivitet i förhållande till löner som man bäst avläser deras förhållningssätt till människovärde. Marshall räknar upp vilka förmågor som krävs för att åstadkomma 'a great industrial people'. Dessa är att kunna komma ihåg många saker samtidigt, att vara snabb och att visa resurser när något går snett. Att snabbt anpassa sig till detaljförändringar i ens arbete, att vara stabil och pålitlig, att alltid ha en energireserv att ta fram i nödsituationer. Dessa förmågor är önskvärda i alla yrken och Marshall kallar detta för *general ability*. Denna utvecklas i första hand genom ett barns moders influenser, därefter faderns och sedan tjänstefolket.³⁹ Utbildning är också viktig för att bygga upp den materiella välfärden även arbetarnas utbildning. Den har en indirekt inverkan på industrins framsteg. Just i detta avseende antar jag att Alfred Marshall syftar på utbildning i allmänhet och inte på arbetsspecifik utbildning. Den, menar han, stimulerar arbetarens mentala aktivitet, den fostrar honom till 'wise inquisitiveness', den gör honom intelligenta, mer redo, mer pålitlig i hans vanliga arbete o.s.v.⁴⁰

Men som sagt, Marshall har ändå en i många fall relativt bred syn på ekonomi som vetenskap. Han underlåter inte att ta med i beräkningen att ett otal olika faktorer spelar in i hur en ekonomis olika mekanismer fungerar. Han räknar också med den 'mänskliga' faktorn, som ju inte alltid är så förutsägbar. Dessa påståenden sägs dock ofta bara i förbigående. T.ex. menar han att i tider av snabba förändringar kan inte jämvikten mellan tillgång och efterfrågan jämföras med en distinkt relation mellan särskilda nöjen och njutningar och ansträngningar eller uppoffringar för att få dem. Överensstämmelsen skulle inte bli exakt.⁴¹

Trots hans försiktighet när det gäller denna typ av uttalanden visar det ändå på att Alfred Marshall inte är en dogmatiker.

Ytterligare ett exempel där denna insikt om ekonomins begränsningar som samhällsvetenskap, är när Marshall säger att personliga egenheter (peculiarities) hos människor hindrar oss från att med någon säkerhet kunna förutsäga individers beteenden.⁴² Denna ståndpunkt skiljer sig från många nyliberala ekonomers önskan att beskriva samhällsindividerna som i hög grad rationella och ekonomiskt kalkylerande. Men denna medvetenhet hos Marshall om den sociala och samhälleliga livets komplexitet, leder inte in honom på några nya eller i något större avseende avvikande idéer vad gäller den nationalekonomiska analysen. En av hans slutsatser blir däremot

³⁸ Ibid. s. 69-70

³⁹ Ibid. s. 207-12

⁴⁰ Ibid. s. 211

⁴¹ Ibid. s. 348

⁴² Ibid. s.557

att vissa åtgärder måste vidtas för att minska umbärandena för dem som han kallar samhällets botten-skikt.

Alfred Marshall antar liksom de flesta liberalekonomer att kollektivt ägande inte kan föra med sig annat än ondska och elände. Detta om inte, innan man införde ett sådant system, hela befolkningen hade skaffat sig en styrka (power) av osjälvisk hängivenhet till det allmännas goda. Vilket han menar är någonting relativt ovanligt nu⁴³. Och säger han vidare om det kollektiva ägandet:

.. / .../it might probably destroy much that is most beautiful and joyful in the private and domestic relations of life." ⁴⁴

Men Marshall säger också att ojämlikheten i fråga om förmögenhet är en allvarligt svag punkt i vår ekonomiska organisation. En minskning av denna ojämlikhet skulle vara en klar social vinst, men detta endast om det gick 'att åstadkomma utan att undergräva källorna till fritt initiativ och karaktärsstyrka'.⁴⁵ Vidare menar han att mycket talar emot att höja inkomsterna för vissa välbeställda hantverkarfamiljer men det är definitivt önskvärt att inkomsterna höjs för dem som ligger under denna nivå.

Marshall hävdar också att omedelbara åtgärder måste vidtas för det avtagande lägsta befolkningsskiktet (residuum) av personer som är fysiskt, psykiskt eller moraliskt inkapabla att arbeta. Denna klass behöver särskild behandling.

Den ekonomiska friheten är förmodligen det bästa systemet ur både moralisk och materiell synvinkel för dem som är relativt friska. Men 'drägget'⁴⁶, det lägsta befolkningsskiktet, kan inte göra sig någon vinst därav. Marshalls omtanke om denna del av befolkningen gäller dock inte endast dem själva, utan även för nationen som inte kan må bra av att dessa individer tillåts föda och fostra sina egna barn. Han säger:

" / ... / then Anglo-Saxon freedom must work badly through them on the coming generation." ⁴⁷

Av denna anledning är det viktigt att dessa individer tas om hand under vad Marshall kallar *paternal discipline*. Marshall beskriver i en not mer detaljerat hur detta ska gå till. Det kan kosta endel men det är det väl värt om man vill att 'the residuum' ska elimineras i landet. Med Alfred Marshalls ord:

" The most urgent among the first steps towards causing the Residuum to cease from the land is to insist on regular school attendance in decent clothing, and with bodies clean

⁴³ I början av 1900- talet.

⁴⁴ *Principles of Economics* s.714

⁴⁵ Ibid. s.714

⁴⁶ Översättningen tagen ur Svenska bokförlagets engelsk-svenska ordbok från 1965.

⁴⁷ *Principles of Economics* s. 71

and fairly well fed. In case of failure the parents should be warned and advised: as a last resource the homes might be closed or regulated with some limitation of the freedom of the parents. The expense would be great: but there is no other so urgent need for bold expenditure. It would remove the greater canker (kräftinfektion, min anm.) that infects the whole body of the nation /.../.⁴⁸

Här finns en tvetydighet hos Marshall som i och för sig är förståelig med tanke på hans ideologiska ståndpunkt. Å ena sidan visar han sympati för dem som har det sämst i samhället och hävdar att staten bör ta ansvar för att dessa inte lever under olidliga förhållanden. Å andra sidan beskriver han denna grupp av människor som en börda och infektion för övriga medborgare och nationen som helhet. Detta ger uttryck för det komplexa inom liberalismen i att försöka förena jämlikhetstanken - alla människors lika rättigheter och att de bör ha samma möjligheter - med idén om den starkares företräde i samhället.

Friedrich Hayek⁴⁹

Friedrich Hayek (1899-1992) föddes i Wien i Österrike. Han var som ung fabiansk socialist men kom att ändra sina politiska ställningstaganden avsevärt när han kom i kontakt med Ludwig von Mises som var en ledande ekonom i den s.k österrikeskolan med mycket utvecklade liberala ekonomiska ideer.

1928 kom Hayek till London där han genast gav sig in i en polemik med J.M. Keynes om pengarnas betydelse.⁵⁰

Hayek har skrivit ett trettiotal böcker som i stor utsträckning handlar om politisk och ekonomisk frihet, och blivit känd både i Europa och U.S.A, där han var professor i 'Social and moral sciences' vid Chicago University.

Friedrich Hayeks liberala teori omfattar inte bara ekonomi utan även sociala, idehistoriska och politiska frågor. Han menar att de som gjort mest för samhällsvetenskapen inte är politiker utan 'idéernas män'. Några av hans mest kända verk är *The Pure Theory of Capital*, *The Road to Serfdom*, *The Constitution of liberty* och *The Fatal Conceit*. Friedrich Hayek fick 1974 dela priset i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne med Gunnar Myrdal. I Kungliga Vetenskapsakademins motivering står:

⁴⁸ Ibid. s. 714-15

⁴⁹ I vissa fall skrivs Hayeks von-titel ut i andra inte. Jag har valt att genomgående inte skriva ut den.

⁵⁰ I *Hayek on Hayek*, red. Steven Kresge, 1994.

"De två får priset för deras (Akademins ord. Min anm.) pionjärbete inom penning- och konjunkturteori samt deras inträngande analys av det ömsesidiga beroendet mellan ekonomiska, sociala och institutionella förhållanden." ⁵¹ ⁵²

Hayek är på ett avgörande sätt mer konservativ än många nyliberaler därför att han tar avstånd från vad han kallar 'konstruktivistisk rationalism'. D.v.s att människor med sitt förnuft kan konstruera sina livsbetingelser och den ordning som finns i samhället. ⁵³

De intellektuella socialisterna och positivisterna dekonstruerar gamla färderna om rätt och fel. Hayek menar att tillvaron styrs av en oplanerad ordning som individuella intellekt inte kan ha något direkt inflytande över. Denna ordning som är summan av alla människors olika förehavanden är enligt F.A Hayek en evolution som bestäms av människors moraliska traditioner. Som ett exempel på detta tar han enskilt ägande.

Moraliska traditioner och seder har utvecklats undan för undan genom de många generationerna och successivt grundlagt en struktur. De underförstådda regler som byggts upp under generationer måste ligga till grund för samhällsbyggnaden. F.A Hayek säger att de värden som vi omfattar i och för sig måste ifrågasättas och undersökas för att om möjligt förbättras. Men en vetenskapsman kan inte ifrågasätta alla värden. Vi kan inte ens förstå alla innebörder av de värden vi omfattar. De har byggts upp på ett evolutionistiskt sätt. Det som främjat denna evolution är dels religioner men främst handel. Handeln (och produktionen) med dess prissignaler gör att mängder av människor samarbetar utan att ens veta om det.

Hayek framhäver omedvetenheten som något i sig gott. Detta påminner mycket om Adam Smiths osynliga hand. Liksom Smith hävdar han att om marknadsekonomin tillåts följa sina egna lagar regleras allt till bästa möjliga ordning av sig självt. Den omfattar även proletariatet och de allra fattigaste som skulle ha det än värre utan marknadsekonomin. Som ett exempel på det anför Hayek landsortsbefolkningen i tredje världen som flyttar till storstädernas kåkstäder för att de där har större chanser att förtjäna sitt levebröd. ⁵⁴

Friedrich Hayek talar klarspråk när han värderar människoliv. Han säger att kostnadskalkyler är detsamma som 'människolivskalkyler'.

"I ett primitivt samhälle kan en skicklig jägare eller krigare, en fruktsam mor och kanske också en vis gammal man vara viktigare än de flesta spädbarn och åldringar./ .../ Och de

⁵¹ Kungl. Vetenskapsakademins pressmeddelande 1974 -10-09.

⁵² Just ordet *social* är något som Hayek retar sig mycket på. Han säger att detta adjektiv "förmodligen har blivit det mest förvirrande uttryck som finns i hela vår moraliska och politiska vokabulär." *Det stora Misstaget* s. 152.

⁵³ *Samhället* är också ett ord som Hayek tar avstånd ifrån och menar att det används av vissa socialister för att "kunna omvända människor till deras egen ståndpunkt".

⁵⁴ *Det stora Misstaget* s. 170-71

högproduktiva kan vara värdefullare för samfundet än andra vuxna individer." ⁵⁵

Anledningen till att det förhåller sig på detta vis är, menar Hayek, att mänskligheten - som den evolutionära faktor den är - endast strävar efter sin egen överlevnad, den tar inte hänsyn till bevarandet av individer som sådana.⁵⁶ Och marknadsekonomin är en av de allra bästa principerna i den evolutionära strukturen.

Men trots att Friedrich Hayek säger att vi människor ofta har en för stor tilltro till vår förmåga att ändra våra omständigheter genom handling och politik, ger han själv förslag till hur man på konstitutionell väg ska minska en regerings inflytande. Detta i *Law, Legislation and Liberty* ⁵⁷

Hayek skiljer sig tydligt från de nyliberala ekonomer som säger att den kapitalekonomiska ordningen består först och främst p.g.a att människor handlar till det yttersta rationellt. Hayek menar istället att vi som människor inte har, eller kan ha, något stort inflytande över den materiella och icke-materiella ordning som råder. Detta, menar han, trots att det i grund och botten är våra moraliska värderingar, förmedlade genom traditioner, som den existerande ordningen grundar sig på. Människan blir utifrån Friedrich Hayeks resonemang i hög grad impotent, samtidigt som hennes ekonomiska frihet är den mest fundamentala av hennes rättigheter. Denna princip ligger till grund för hela det mänskliga samhällets oplanerade utveckling.

Milton Friedman

Milton Friedman (1912 - 2006), professor vid University of Chicago, är definitivt en av världens mest kända ekonomer. Hans teorier tar i hög grad avstånd från de 'keynesianiska' läror som menar att ett lands stat med sin politiska makt bör ingripa i den ekonomiska marknadens skeenden. Friedman pekar på problemen med byråkrati. Denna kan enligt Friedman ha nog så goda syften i sin strävan att förbättra samhället för det stora flertalet men effekterna blir i många fall de motsatta mot vad som avsetts. Och anledningen till det är i första hand att människorna i den statliga och politiska organisationen i stor utsträckning arbetar med sitt eget bästa för ögonen.

Milton Friedman tilldelades Kungliga Vetenskapsakademins pris i ekonomi till Alfred Nobels minne 1976. Så här lyder en del av Akademins motivering:

"Friedmans namn är främst förknippat med renässansen för pengarnas betydelse vid förklaring av inflation och den därmed sammanhängande förnyade förståelsen för penningpolitikens möjligheter. Vi har genom honom fått slagorden "money matters" eller

⁵⁵ Ibid. s. 175

⁵⁶ Ibid. s. 176

⁵⁷ Tre volymer: 1973, -76 & -79

t.o.m "only money matters" i och med monetarismens framträdande som en Chicagoskola. / ... / I själva verket ser dagens makroekonomiska modeller helt annorlunda ut än för ett par decennier sedan vad gäller de monetära faktorerna - och detta är i hög grad ett resultat av Friedmans insatser."⁵⁸

Milton Friedman anser att omfördelning av ekonomiska medel i samhället genom statlig styrning är helt förkastligt. I huvudsak talar han om USAs system men han nämner även Storbritannien och Sverige som exempel på misslyckade välfärdssystem.

Han säger att de sociala program som tagits fram och utvecklats i USA de sista decennierna i princip bara slukat en enorm summa pengar, och att dessa pengar till stor del har använts till att hålla en oförsvarlig byråkrati under armarna.

Tanken bakom det hela, nämligen att ta från de rika och ge till de fattiga, förverkligas inte i realiteten. Effekten blir istället den motsatta, menar Friedman - de fattiga betalar för de rika eller åtminstone för medelklassen. Som ett exempel tar han den allmänna högre utbildningen i Förenta Staterna som arbetarklassen är med och betalar genom skatter men som de själva till ytterst liten del utnyttjar. Det må ligga någonting i det påståendet, men å andra sidan skulle man kunna räkna upp otaliga exempel på olika tjänster, bidrag m.m som många skattebetalare - fattiga eller rika - inte utnyttjar. Någon kanske inte anser att den har så stor användning av ett militärt försvar som är en av de få statsutgifter som Friedman värdesätter.

Friedman påstår att det sociala välfärdsystemet har förslappat människors moral. Kärnfamiljer splittras när man kan få motsvarande bidragsförskott som gör det möjligt för ensamstående mödrar med barn att överleva. Fäder tar ofta inte längre sitt ansvar för familjens ekonomi. En fråga man ställer sig i detta sammanhang är vilken frihet en lågavlönad familj har om de tvingas hålla ihop endast p.g.a ekonomiska orsaker - trots att de kanske avskyr varandra. Sådana problem diskuterar inte Milton Friedman. Lagen om tillgång och efterfrågan gäller även de fattiga, säger Friedman.

"I mean that the law of supply and demand works very generally. If there is a demand for poor people, the supply of poor people will rise to meet the demand. In setting up programs such as Aid to Dependent Children and all the other welfare programs, we have created a demand for poor people."⁵⁹

Milton Friedman hävdar, som den liberala ekonom han är, att alla former av regleringar endast leder till att individer och företag berövas sin frihet på en mängd områden. Han säger att t.ex. kravet på reglerade minimilöner gör att många människor går arbetslösa då arbetsgivare inte är villiga att ge dem minimilönen ifråga. Om man istället släppte marknaden fri på i princip alla

⁵⁸ Kungl. Vetenskapsakademins pressmeddelande 1976-10-14.

⁵⁹ *There's no such thing as a Free Lunch* s. 27

områden skulle det mesta reglera sig självt och alla skulle få del av fördelarna, fattig som rik.

I enlighet med Friedmans höga värdering av frihet och den där vid medföljande motviljan mot förbud och restriktioner, anser han att användande och försäljning av narkotika bör avkriminaliseras. Detta då den endast drar med sig mer kriminalitet genom att vara förbjuden. Friedman menar att narkomaner och langare nu gör oss alla skada då de måste finansiera verksamheten illegalt. Vore denna marknad fri liksom alla övriga skulle den kunna organiseras inom lagens ramar.

" Legalizing drugs would simultaneously reduce the amount of crime and improve law enforcement. It is hard to conceive of any other single measure that would accomplish so much to promote law and order." ⁶⁰

beredd att offra de människor som hamnat i drogberoende samt att indirekt gå med på att fler blir beroende. Detta är en relativt extrem åsikt, nämligen att man till förmån för mesta möjliga lagliga ordning, är beredd att offra de människor som hamnat i drogberoende samt att indirekt gå med på att fler blir beroende. Samtidigt är den logisk om man intar positionen att var och en bör sörja för sig själv.

Allt det som Milton Friedman började säga på 60- och 70-talen är vanliga argument hos liberala ekonomer och politiker nu på 90-talet. Egentligen är likheten stor med de äldre liberalekonomerna. Smith och Ricardo var som vi sett ivriga kritiker av dåtidens fattiglagar .

Gary S. Becker

Gary S. Becker är född 1930 i Pennsylvania, U.S.A och professor i ekonomi och sociologi vid University of Chicago. Becker har en i många avseenden kontroversiell ekonomisk teori. Beckers tanke att människors drift att handla rationellt i så gott som alla av livets olika situationer leder honom till en formaliserad rationalitetsteori. Gary Becker har fått en hel del kritik för att hans analyser av mänsklig rationalitet blir bristfälliga då han bortser från en mängd faktorer, t. ex. sociala och psykologiska. Becker analyserar flera skilda samhällsfenomen utifrån sitt ekonomiska betraktelsesätt, t.ex. familjerelationer - mellan makar och mellan barn och föräldrar, brott och straff och etnisk diskriminering. Några av hans arbeten är *Human Capital*, *A Treatise on the Family*, *Essays in the Economics of Crime and Punishment* samt *The Economics of Discrimination*.

⁶⁰ Tyranny of the Staus Quo s.140-41

1992 delade Kungliga Vetenskapsakademien ut nobelpriset i ekonomi till professor Becker.

I motiveringen till priset skriver Vetenskapsakademien:

"Utgångspunkten för Gary Beckers forskningsprogram är föreställningen att den enskilda individens beteende följer samma grundläggande principer på en rad olika områden. Samma förklaringsmodell bör därför, enligt Becker, kunna användas vid analys av vitt skilda aspekter på mänskligt beteende./.../(E)nskilda aktörer /.../ antas bete sig rationellt, d.v.s ändamålsenligt, och () deras beteende kan beskrivas som om de maximerade en bestämd målfunktion, som t.ex. kan vara nytta eller förmögenhet."⁶¹

Becker är, skulle man kunna säga, en fundamentalistisk nyliberalist. Han utgår ifrån att allt mänskligt handlande grundar sig på ekonomiska beräkningar och att dessa går att ställa upp som matematiska formler. Becker menar till exempel, att människor gifter sig endast om det lönar sig ekonomiskt för dem, i annat fall förblir de singlar.⁶² Han diskuterar kvinnor och mäns giftasvärde på äktenskapsmarknaden efter ekonomiska tillgångar, ålder, energi och fertilitet. I detta avsnitt undersöker Becker vad en optimal sortering på äktenskapsmarknaden skulle kunna innebära.

" Thus an increase in the number of men of a particular quality tends to lower the incomes of all men and raise those of all women because of the competition in the marriage market between men and women of different qualities. Moreover if the optimal sorting were positive because the traits of men and women were complements, some low-quality-men would be bumped out of the marriage market and other men would be bumped into "inferior" marriages - that is, into marriages with lower-quality women."⁶³

Becker ger ingen explicit definition på vad som utmärker lågkvalitets-männen och -kvinnorna, men man kan förmoda, utifrån hans övriga resonemang, att det gäller låg energi och små inkomster för männens del liksom låg energi och fertilitet för kvinnors del.

Becker nämner vid några tillfällen intelligens, skönhet och talang som egenskaper hos de kvinnor och män som står högt i kurs.

En annan förenkling som han utgår ifrån i sitt system är att samma principer för det äktenskapliga urvalet gäller oavsett kultur- och traditionsskillnader. För monogami och bigami gäller samma ekonomiska sorteringskategorier.

Naturligtvis kan man finna att det ligger en hel del i det Gary Becker säger om äktenskapsmarknaden - att människor i olika grad gör beräkningar om vad de kan få ut av ett giftasparti. Men Beckers ekonomiserande förklaringsmodell är alltför enkel. En mängd olika faktorer snuddar han inte ens vid. T.ex. att

⁶¹ Kungl. Vetenskapsakademins pressmeddelande 1992 -1 0-13.

⁶² A Treatise on the Family s.119

⁶³ Ibid. s. 121-22

människors psyke, känslor och personlighet har en stor betydelse för val av den man ska gifta sig med.

På samma sätt förklarar han varför människor skaffar barn och hur dessa uppfostras och utbildas. Visserligen påpekar Becker att föräldrar har en altruistisk (oegennyttig) attityd mot sina barn, men det beror på att barnens vinning räknas in i det egna kapitalet.⁶⁴ Becker talar här om två sorters kapital - det materiella och humankapitalet. Det senare består i sådant som utbildning och uppfostran som föräldrar investerar i sina barn. Här gör han också diverse uträkningar av vad en viss mängd humankapitalinvesteringar ger i avkastning. En förälder som ser till att flera av hans barn får en sådan utbildning som ger välavlönade jobb har, enligt Becker, större chanser att få ta del därav på sin egen ålders höst. Denna princip, att humankapitalinvesteringarna sträcker sig över flera generationer - åtminstone två - kallar Gary Becker *dynastic utility function*.⁶⁵

Efterfrågan på barn skiljer sig i vissa avseenden från efterfrågan av andra varor, menar Becker.

"Economic theory implies that a change in the price of any commodity changes in opposite directions the demands of that commodity and for substitute commodities. The interaction between the quantity and quality of children implies that an increase in, say, the price of quantity would increase quality by more than other commodities even if quality and these commodities were equally good substitutes for quantity."⁶⁶

D.v.s den direkta korrelationen mellan pris och efterfrågan finns inte i samma höga grad när det gäller kvantitet och kvalitet hos barnen i familjen.

Gary S. Becker använder sig i stor utsträckning av matematik i analysen av sina teser. Faktiskt i en så hög grad att en lekman, som inte är ordentligt skolad i matematik har svårt att uttyda överensstämmelsen mellan utsagorna om t.ex. återbäringen på den altruism som föräldrar investerar som humankapital i sina barn, och den algebraiska formel som Becker ställer upp för densamma.

Att Becker gör sig skyldig till en rad förenklingar är påfallande. En analys av graden av ekonomisk rationalitet bakom människors handlanden, måste för att bli trovärdig, också räkna med en ickerationell variabel.

⁶⁴ Betydelsen av altruism inom familjer, menar Becker, upptäcktes av ekonomer på 1970-talet. Ibid. s. 157

⁶⁵ *Treatise on the Family* s.159

⁶⁶ Ibid. s. 159

John Maynard Keynes

John Maynard Keynes (1883-1946) bodde i Cambridge och var från och med 1911 och så gott som resten av sitt liv redaktör för *Economic Journal* som gavs ut av the *Royal Economic Society* vars sekreterare han också var. Han författade en mängd böcker och artiklar främst inom området ekonomi, men som den generalist han var också om politik i ett större perspektiv. Några av hans viktigaste verk är *A Treatise on Money* (1930) och *The General theory of employment, interest and money* (1936). Keynes tog initiativ till publicerandet av flera viktiga verk i ekonomi; t.ex en ny utgåva av Ricardo, en av Benthams skrifter och en av Marshall.⁶⁷

Keynes vände sig emot de ekonomer som menade att kapitalmarknaden skulle låtas verka helt fritt utan någon som helst inblandning från staten. Han hävdade att det var en missuppfattning att egenintresset och det allmännas bästa gick hand i hand utan motsättningar .

I sin föreläsning *The End of Laissez-faire*, som Keynes höll på University of Oxford 1924, hävdar han att laissez-faireidéerna, (d.v.s släpp den ekonomiska marknaden fri och begränsa statens göromål i mesta möjliga mån),⁶⁸ ursprungligen kom från filosofiskt håll, bl.a Hume och Bentham.

Ekonomerna kom sedan att låna dem sitt språk men det var inte dessa som lade fram dem från början.⁶⁹ Keynes hävdar här att ekonomer har anammat hypotesen om individualismen som den bästa principen för samhället, för att den är den enklaste och inte för att den ligger närmast till fakta.

Den metod som ekonomerna förespråkar går ut på att föra de framgångsrika profitmakarna till toppen genom att de mindre effektiva går bankrutt. Den räknar inte med kostnaderna för själva kampen utan ser bara till slutresultatet och antar att detta ska vara permanent.⁷⁰

Denna teori beskriver Keynes med en målande analogi av giraffer.

"The object of life being to crop the leafs off the branches up to the greatest possible height, the likeliest way of achieving this end is to leave giraffes with the longest necks to starve out those whose necks are shorter." ⁷¹

⁶⁷ Inledningen till *Indian Currency and Finance*, Macmillan press (1971).

⁶⁸ Francois Quesnay (1694-1774), Ludvig XV:s livmedicus, grundade på 1750-talet fysiokratismen - en ekonomisk-politisk riktning som vände sig emot merkantilismen.

⁶⁹ *End of Laissez-faire* s.17-18

⁷⁰ *Ibid.* s. 21-22

⁷¹ *Ibid.* s. 29

Teorin innebär också att konsumtionen av alla tillgängliga varor ordnas på bästa sätt genom att konsumenterna konkurrerar om dem.

"(...) the giraffes whose relish for a given leaf is greatest will crane most to get it. In this way more and juicier leaves will be swallowed, and each individual leaf will reach the throat which thinks it deserves most effort."⁷²

J.M. Keynes ekonomiska teori har haft stort inflytande på ekonomi och politik under 1900-talet. Keynes var liberal och menade att det kapitalistiska ekonomiska marknadssamhället inte var utbytbar mot något annat system. Men han menade att man måste använda sig av staten som ett medel till att balansera konjunkturer. Keynes ansåg att den ideala storleken för en enhet ämnad till kontroll och organisation, ligger någonstans mittemellan individen och den moderna staten. Ett förslag var därför från hans sida att försöka åstadkomma semi-autonoma organ inom statsapparaten. Dessa skulle ha som sitt enda intresse det allmännas bästa.⁷³

Under 1920- och 30-talens ekonomiska kriser med stor inflation, lade J.M. Keynes fram sina teorier som handlade om att stävja den ekonomiskt negativa utvecklingen med höga arbetslöshetstal, genom att vidta olika politiska åtgärder. Då staten t.ex. skapade arbete i form av vägbyggen, sattes en hel process igång som fick flera av samhällets hjul att snurra. Staten skulle inte konkurrera med privata företag, utan istället hjälpa dem och de arbetslösa på traven. Effekten skulle bli att ju fler arbeten som skapades desto större konsumtion och därmed efterfrågan på varor, vilket i sin tur skulle leda till fler arbeten. Hela industrin behövde aktiveras i hans mening. Istället för att ligga lågt och spara skulle staten vara beredd att satsa för att hela samhällsekonomin skulle komma igång.

Keynes idéer mötte stort motstånd bland samtida politiker och ekonomer. Mycket ansågs allt för radikalt. Under senare årtionden, från 70-talet och framåt, har Keynes ekonomisk/politiska idéer fått alltmer genomslag. I Sverige kom flera ekonomer, fr.a den s.k Stockholmskolan, redan tidigt att förstå att denna syn på ekonomi i stor utsträckning gick att förena med den socialdemokratiska politik som fördes. Den berömda blandekonomin utvecklades utifrån Keynes teorier och från vissa av de svenska ekonomer som ingick i den s.k. Stockholmskolan.

John Maynard Keynes ansåg att ekonomi var ett medel att nå vissa mål, men egentligen är den en 'skrämmande röra, en övergående och onödig röra'.

"(...) the profound conviction /of the author/ that the economic problem, as one may call it for short, the problem of want and poverty and the economic struggle between classes and nations, is nothing but a frightful muddle, a transitory and *unnecessary* muddle. For the western world already has the resources and the technique, if we could create the organisation to use them, capable of reducing the economic problem, which now absorbs our moral and material energies, to a position of secondary importance."⁷⁴

⁷² Ibid. s.30

⁷³ Essays in Persuasion s.288

⁷⁴ Ibid. s. xviii

Bertil Ohlin

I Sverige utvecklades under 20- och 30-talet en ekonomisk teoribildning - Stockholmskolan⁷⁵ kallad - som på många sätt påminde om Keynes teori. Bland de framträdande ekonomerna här var Gunnar Myrdal, Eli Heckscher, Erik Lindahl och Bertil Ohlin (1899-1979).

Myrdal och Ohlin utvecklade idéer om en begränsad statlig styrning av samhällsekonomin 1932-33 som på många sätt påminde om det som Keynes blev känd för i sin *General Theory* 1934.

Bertil Ohlin, som var Folkpartiets ordförande 1944-67, företrädde som ekonom och politiker en socialliberal och pragmatisk hållning.

Under 30-talet var fortfarande en avsevärd del av Sveriges befolkning mycket fattig. (Enligt Ohlins beräkning av taxerade inkomster år 1935 levde minst 2/3 av landets befolkning på en standard bestämd av att försörjaren hade en årsinkomst som var mindre än 3000 kr.)⁷⁶ En stor arbetslöshet rådde dessutom i samband med den ekonomiska depressionen. Detta gav en påtaglig anledning till förslag om vad som skulle göras för att förbättra situationen för de sämst ställda. Bertil Ohlin föreslog, som liberal i oppositionsställning, en rad radikala reformer i detta syfte. Åtgärder som stadgade äldrepensioner, anställningstrygghet, ett minimiunderstöd till arbetslösa samt understöd till handikappade barn är några exempel.

I fråga om begreppet frihet framlade Ohlin en mycket klok tolkning i sin skrift *Fri eller dirigerad ekonomi* från 1936:

"Den rättsliga reglering, som förbjuder och beivrar t.ex. illojal konkurrens, kan naturligtvis betraktas som en frihetsinskränkning. Faktiskt avser den emellertid att trygga den ene medborgarens berättigade frihet genom uppoffring av den andres uppenbarligen mindre väsentliga frihet att få använda vissa tvivelaktiga affärsmetoder. Detta faktum, att den enes frihet ofta står i motsats till den andres, är en sak som ingen samhällsorganisation kan komma ifrån. Icke minst av denna anledning är full frihet för alla en absurditet. Ej ens ett anarkistiskt samhälle kan uppnå detta."⁷⁷

Ohlin tar avstånd från den gammalliberala tanken att den bästa ordningen i samhället uppnås av fullkomligt fri konkurrens. Det är med tanke på majoriteten av befolkningens fattigdom och undermåliga levnadsstandard,

⁷⁵ Bertil Ohlin myntade begreppet på eget bevåg i en artikel i en engelsk ekonomisk tidskrift 1929. Vissa av 'skolans' medlemmar ansåg inte att det gick att tala om en särskild skola. *The Stockholm School of Economics revisited*, Ed. by Lars Jonung, s. 7.

⁷⁶ *Fri eller Dirigerad Ekonomi* s. 159

⁷⁷ *Ibid.* s. 211

nödvändigt att med politiska åtgärder och en viss planering av samhällsekonomin, försöka ändra på detta. Varken en socialistisk eller en konservativ hållning är den rätta metoden till att åstadkomma sociala förbättringar.

Monopolisering och förstatligande av företag leder oundvikligen till att landets produktion inte ökas. Detta, menar Bertil Ohlin, därför att konkurrens och tävlan är oundgängliga principer för att människor och därmed företag ska motiveras till framsteg och ekonomisk tillväxt.

I polemik mot de regerande socialdemokraterna (1936) hävdar Ohlin att i ett socialiserat företag som endast arbetar för 'samhällsnyttan' elimineras drivkraften hos de ledande.

"Människorna tycks vara så konstruerade att tävlan behövs för att få dem att prestera det bästa möjliga. Tävlingsinstinkten ligger djupt i den mänskliga naturen, vilket numera även Sovjetryssland börjat inse."⁷⁸

Bertil Ohlin menar att om de offentliga organen får för stort inflytande, vilket de troligen skulle få om socialdemokraterna fick regera under en längre tid, är risken stor både för ineffektivitet och korruption. Det skulle också bli en svår uppgift för staten att skipa rättvisa mellan de olika ekonomiska grupper som vill ha sina behov tillgodosedda.

"Hur det under sådana omständigheter skulle vara möjligt att skapa en anda av 'folkgemenskap' är svårt att se."⁷⁹

Ohlin säger också, att en sådan välorganiserad stat som socialisterna beskriver, förutsätter att det finns gott om 'framstående individer till disposition' och så är inte fallet. 'Människorna äro ofullkomliga varelser' hävdar Ohlin och detta måste tas med i beräkningen när man planerar en samhällsorganisation.

"Den åskådning, som ligger bakom denna skrift, ser med mera skepsis på människorna och förmodar att existerande brister och olägenheter ej blott bero på systemet utan också på mänskliga svagheter och ofullkomligheter. Detta betyder naturligtvis ej att reformarbete är lönlöst, utan endast att det bör läggas till rätta med klar insikt om att samhället måste anpassas efter människorna också i det avseendet, att det ej ställer krav som endast övermänniskor kunna motsvara."⁸⁰

Bertil Ohlins argumentering är vederhäftig i det avseendet att han inte utesluter viktiga samhällsfenomen och olika gruppers sociala omständigheter, när han beskriver det socialliberala samhälle han önskar se. Detta är också ett av de gemensamma dragen hos de svenska ekonomerna i den s.k Stockholmsskolan. Det ekonomiska krisläget och den utbredda arbetslösheten drev på utvecklandet av en ekonomisk teori som på ett mer omfattande sätt inbegrep politisk och social reformering av samhället.

⁷⁸ Ibid. s. 65

⁷⁹ Ibid. s. 84

⁸⁰ Ibid. s. 84-85

Sammanfattning och slutord

Ekonomi som vetenskap har fått ett allt större inflytande på samhällsvetenskapen som helhet och framför allt inom politiken ända sedan 1800-talets andra hälft. Detta gäller i än högre grad under senare delen av 1900-talet. Många av de ekonomer som har betraktats och fortfarande betraktas som auktoriteter har en liberalistisk inställning till individerna och samhället. Från Adam Smith och fram till vår tids nyliberala ekonomer varav flera fått nobelpriset i ekonomi.

Det finns vissa ekonomisk/politiska grundstenar som återkommer hos de flesta av dessa ekonomer. En kapital- och produktionsmarknad fri från så gott som alla typer av regleringar. I samband med detta en arbetsmarknad fri från - eller i en mycket begränsad form - minimilöner, fackföreningar m.m. Den fria marknaden är enligt den renodlade liberalismen självreglerande; efterfrågan, tillgång och s.k. prissignaler organiserar den bästa möjliga fördelning av ett lands eller samhälles materiella tillgångar. Här ingår också alla de tjänster och den service som efterfrågas, t.ex. utbildning, barnomsorg och sjukvård.

Denna fördelning, som den fria marknaden ombesörjer, är inte rättvis i den meningen att alla får lika mycket, eller ens ungefär lika mycket. En sådan rättvisa kan inte uppnås över huvud taget. Alla strävanden att åstadkomma en jämn fördelning av ett samfunds resurser - genom t.ex. kollektivt ägande - skadar allvarligt andra mycket viktiga värden så som enskilt ägande, fri företagsamhet, konkurrens m.m. Dessa värden, som endast kan säkerställas i den fria marknadens system, är garantier för alla medborgares frihet såsom varande konsumenter.

Ofta finner man, i den liberalistiska ekonomiska teorin en motsättning mellan en individualistisk utgångspunkt och strävan efter att lägga fram en hållbar och heltäckande teori om hur ett mänskligt samhälle ska vara beskaffat.

De sammanhang där idéerna om hur människan som sådan är funtad, och hur det bästa samhället ser ut, framträder tydligast då de liberala ekonomerna diskuterar fördelningen av ekonomiska resurser. Detta är så att säga pudelns kärna. Det hävdas ofta att ökat kapital gynnar alla grupper i samhället, och detta utan statlig inblandning. De ekonomiska vinsterna sipprar, så att säga, ner mot pyramidens botten. Man påstår att människor som får ta emot bidrag blir lata och oansvariga.

Välgörenhetsorganisationer ser till att ingen i samhället lever under misär. Då man med statlig hjälp försöker fördela kapitalresurser till större grupper i samhället, t.ex. genom kollektivt ägande, fråntar man affärsidkarna deras drivkraft. Ju mer utjämning (via skatter) desto mindre ekonomisk framgång. Det som är avgörande för att marknaden fungerar smidigast på egen hand är att människan 'redan i moderlivet strävar att förbättra sin situation'⁸¹. Detta gäller vare sig man beskriver henne som rationell eller icke-rationell, men på det ekonomiska området är hon vinst-maximerande. Denna sida hos människan anser de flesta liberalekonomer är den dominerande. Vissa går så långt som att säga att vi kalkylerar över vinst och förlust på livets alla områden, även vad gäller äktenskap och i förhållande till våra egna barn.

Allt detta och mycket mer därtill är välbekant, och en del av antagandena är sådant som inte går att ifrågasätta. Vissa skeenden och samband går helt klart att bevisa. Det rör sig om mer eller mindre statistiska mekanismer i kapitalmarknaden.

Att ifrågasätta ekonomi som vetenskap låter sig inte göras. Den har kommit att få en allt större och mer reell betydelse för samhällsvetenskapen i sin helhet. Det som däremot går att ifrågasätta, och som är avsikten med denna framställning, är hur pass omfattande de ekonomiska analyserna bör vara. Om en tolkning av människans 'natur' och sociala beteende bör ingå som en grund, för antaganden och påståenden om kapitalmarknaden och det samhälle som bygger på den, bör detta först och främst diskuteras explicit. Eftersom ekonomi inte längre är en underavdelning till filosofi, utan i högre grad gör anspråk på att tillhöra de 'säkra' vetenskaperna - naturvetenskap - ligger det en viss fara i när *individen, människan* ska beskrivas inom ramen för en ekonomisk teori.

Enligt vad de nyliberala ekonomerna hävdar, kan man se att det i första hand och framför allt är den ekonomiska *effektiviteten* som ställs i förgrunden. Människornas beteenden och behov beskrivs därefter, för att ge belägg för det marknadsekonomiska system som de förespråkar.

De ekonomiska teorier som ska bli tagna på allvar och kunna ha någon avgörande betydelse för samhället som helhet, bör vinnlägga sig om att uttryckligen inberäkna mänskliga och sociala faktorer i sina analyser. Och därtill använda sig av en djupare, bredare och på alla sätt mer mångbottnad tolkning av det mänskliga.

Att de liberalekonomiska teorierna skall komma undan med förenklingar av typen 'egoism är människans styrande princip' är inte trovärdigt. Dynamik inom vetenskapen är också nödvändigt då samhället, och även människan – individerna, ständigt förändras.

⁸¹ Wealth of Nations s.341

Den socialliberala teori som bl.a John Maynard Keynes stod för, och som satt en hel del spår i den svenska politiken, är vad jag kan se, en betydligt förnuftigare, mer långsiktig och hållbar inställning till hur en liberalt organiserad samhällsekonomi bör utformas, än den nyliberala.

De drivkrafter som nyliberala och neoliberala ekonomer ofta hänvisar till, den självreglerande osynliga handen, med Adam Smiths ord, har det visat sig är inte alltid så framsynt.

Ett hyperkapitalistiskt ekonomiskt system utan politiska begränsningar tenderar att bli destruktivt för både individer, samhälle och miljö.

Å andra sidan kan en allt för åtstramad och kontrollerad ekonomisk marknad ha svårt att generera tillräckligt omfattande och kvalitativa resurser. Någon typ av gyllene medelväg tycks vara det bästa möjliga för både individens välbefinnande och samhället som helhet.

Källor och litteratur

Becker, Gary Stanley - *A Treatise on the Family*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, U.S.A, 1991.

Ferguson, Adam - *An Essay on the History of Civil Society 1767*, Edinburgh University Press, Edinburgh, Skottland, 1966.

Friedman, Milton & Rose - *Frihet att välja*, Liber Läromedel, Malmö, Sverige, 1980.

Friedman, Milton & Rose - *Tyranny of the Status Quo*, Secker & Warburg, London, England, 1984.

Friedman, Milton - *There's No Such Thing as a Free Lunch*, Open Court Publishing Company, LaSalle, Illinois, U.S.A, 1975.

von Hayek, Friedrich, August - *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*, Routledge & Kegan Paul, London, England, 1978.

von Hayek, Friedrich, August - *Det stora misstaget*, Timbro AB, Stockholm, Sverige, 1990.

Jonung, Lars, editor - *The Stockholm School of Economics revisited*, Cambridge University Press, 1991.

Keynes, John Maynard - *End of Laissez-faire i Essays in Persuasion*, (del IX), Macmillan ST. Martin's Press, London och Basingstoke, England, 1972.

Marshall, Alfred - *Principles of Economics*, Macmillan and co. Lmt., London, England, 1927.

Ohlin, Bertil - *Fri eller dirigerad ekonomi?*, Studieledningen för Folkpartiets Ungdomsförbund, Stockholm, 1936.

Ricardo, David - *The Principles of Political Economy and Taxation*, J.M. Dent & Sons Ltd, London, England, 1969.

Smith, Adam - *The Theory of Moral Sentiments*, Oxford University Press, London, England, 1974.

Smith, Adam - *The Wealth of Nations*, del 1 och 2, ed. Cambell and Skinner, Clarendon Press, Oxford, England, 1976.

Appendix

Detta appendix motiveras av att både Adam Smith och David Ricardo i sina ekonomiska analyser vänder sig starkt mot flera av sin samtids 'poor laws'. Det är också på sin plats med ett tydliggörande av vilka sociala reformer som var grunden till den engelska fattigvårdspolitiken under 1700- och 1800-talen, för att ge en bild av det politiska och sociala klimat i vilket Smith och Ricardo formade sina idéer. Följande appendix ger en översikt över lagarnas framväxt.

ENGLANDS OCH WALES POOR LAWS

Den första lagen som gjorde hjälp till fattiga över hela England och Wales obligatorisk kom på 1590-talet. Tidigare hade denna hjälp åstadkommits genom frivilliga initiativ. Varje kyrkofullmäktige blev nu ålagd (det ingick som en del i deras arbete) att samla in pengar i sin församling och fördela dem bland de fattiga, samt att försöka sätta dessa i arbete på något sätt.

1601 räknas som det år då lagarna var etablerade.

De hopsamlade pengarna skulle användas för följande ändamål i nämnd ordning:

1. Att sätta alla barn i arbete vars föräldrar ej kan sörja för dem.
2. Att sätta i arbete alla personer, gifta eller ogifta, som inte kan i någon vanlig och daglig handel få sitt uppehälle.
3. För att anbringa ett användbart lager av lin, hampa, ylle, tråd, järn och andra varor till att sätta de fattiga i arbete.
4. Till nödvändig hjälp åt lama, oförmögna, gamla, blinda och liknande andra som är fattiga och inte kan arbeta.

1723 kom en lag som stadgade att fattighus skulle uppföras för de fattiga att arbeta i och på så sätt låta dem sörja för sig själva. De som vägrade arbeta skulle heller inte tilldelas något underhåll från kyrkofullmäktige eller av tillsyningsmännen.

1782 kom "Gilberts Act" efter initiativ av parlamentsledamoten Mr. Gilbert. Ökningen av antalet fattiga och församlingarnas ökade kostnader för dessa påbjöd att nya återgårder vidtogs. Föreningar av flera församlingar skulle bildas och varje förening skulle få möjlighet att öppna ett fattighus, men endast för gamla, sjuka och skadade. Fredsdomare skulle se till att dessa kom till fattighuset.

De som var i gott fysiskt skick skulle beordras arbete som skaffades fram av väktare från fattigvårdsstyrelsen.

1795 antogs "The Speenham Act of Parliament". Denna lag föreskrev att staten skulle låna pengar till arbetare som inte kunde försörja sig och sin familj på sin lön. Detta för att fabriksägare inte skulle tvingas avskeda arbetare p.g.a för höga löner. Om levnadskostnaderna minskade skulle överskottet av pengarna betalas tillbaka direkt.

1796 kom ett tillägg till "Gilberts Act" då det visat sig att det i vissa fall var orättfärdigt att neka en arbetsduglig person understöd. Tillsyningsmän gavs förordnande att dela ut understöd till arbetsförmögna personer under särskilda omständigheter av tillfällig sjukdom eller misär, och med avseende på deras familj.

Oanständiga förhållanden i fattighusen och sjuka fattigarbetare påkallade 1790 en författning som gav fredsdomare eller läkare möjlighet att se över förhållandena och rapportera om dem till fredsdomarnas kvartalsting.

1795 kom en lag som sa att de fattiga inte fick stanna mer än en begränsad tid i varje församling. (Denna lag protesterade både Edmund Burke och Adam Smith emot.)

1809 tillkom "The Bastardy Act". Tidigare hade modern till ett oäkta barn straffats genom fängelse och hårt arbete. Med den nya lagen kunde modern, genom sin egen utsago som enda grund, peka ut en man som far till sitt barn. 'Fadern' tvingades antingen betala underhåll genom att utverka detta från sin församling, hamna i fängelse eller tvingas gifta sig med modern.

Först 1828 kom en lag som stadgade att staten skulle förse mentalt handikappade (the lunatics) med underhåll. Vid vissa anstalter fick man in pengar genom att visa upp patienterna för allmänheten mot avgift.

1832 tillsattes "The Royal Comission" för att utförligt gå igenom de existerande fattiglagarna.

1834 lade kommittén fram sitt betänkande med förslag på reformer av fattiglagarna.

Några av de viktigaste reformerna i "The Poor Law Amendment Act" var:

- Inrättandet av en central styrelse som administrerade lagarna och som såg till att lagarna tillämpades lika över hela landet.
- Avskaffande av straff för oäkta barns föräldrar.
- Upprättandet av församlingsföreningar för att tillse att fattighus fanns och att varje förening själv betalade för sina fattiga och sitt fattighus.
- Poor Law Comissioners tillsåg att de nya lagarna efterföljdes på plats och rapporterade till Centralstyrelsen.